

A kommunikációs tényezők számbavétele

Lázár Ervin: A nyúl mint tolmács című meséjében

Az 1986-tól alternatív tantervvé vált nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés elsődlegesnek tekinti a szükségletek, a képességek fejlesztését, s csak áttételesen az ismeretek gyarapítását. Ennek fő színtere a nyelvi és nem nyelvi kommunikációnak, az érintkezésnek a fejlesztése. A tananyag kiválasztásában és elrendezésében is a kommunikációs szemléletmód érvényesül. Ennek megfelelően az irodalom tantárgyblokkon belül a válogatás egyik fő szempontja az volt, hogy kommunikációs szempontból is elemezhető, esztétikailag igényes művek szerepeljenek.

A 2. osztályos irodalomkönyv felépítése a felnőtteknek szóló antológiákra emlékeztet. A prózán belül a népmesék; Andersen, Mészöly Miklós, Lev Tolsztoj mellett Lázár Ervin három meséjét is megtalálhatjuk. A Hétfejű Tündér, a Virágszemű című mesék befejezése megnyugtató, az ellentétek feloldódnak. A nyúl mint tolmács mese viszont meditatív, filozofikus befejezésű. Témája a kommunikáció, amely emberi tulajdonságokkal felruházott állatok között megy végbe.

A kommunikációs tényezők számbavételével elemzésemben arra a kérdésre keresem a választ, hogy valós információcsere történt-e a mesefigurák között.

A mese szereplői állatok: a Kecske, a Ló, a Nyúl, illetve az Úritök és áttételesen maga az író, akinek szemlélődése során ezek a figurák kapcsolatba kerülnek egymással.

A történet az Úritök bemutatásával kezdődik:

A tisztás szélén egy kerek képű Úritök vigyorgott.

Itt a humoros hatást — ami az egész mesét áthatja — a megszemélyesítést kifejező igei állítmány és az alanyhoz kapcsolódó magas hangrendű alliteráló jelzős szerkezet váltja ki.

... a tisztáson éppen a Kecske reggelizett. Ő sem túl lényeges, de róla akarok mesélni.

A nagy kezdőbetűk (Kecske, Úritök) és az igei állítmányok segítségével valószínűleg mesehelyzetet teremt az elbeszélő. Már az Úritök bemutatása során, de itt is megjegyzi, hogy ez nem túl lényeges. Eltereli az olvasó figyelmét, pedig „... roppant erős az a törekvés, hogy a művészi szövegben mindent jelentéshordozónak fogjunk fel; olyan erős, hogy joggal hisszük, a műben nincs semmiféle véletlen mozzanat.”¹ Ennek megfelelően kulcsfontosságú, hogy az Úritök már a mese elején megjelenik, s kerek képével, vigyorgásával feltűnő jelenség.

A másik fontos információ, hogy reggel van, s a tisztásra azért megy a Kecske, később a Ló, hogy táplálkozzon. Mindezzel az író felvázolta a kommunikációs helyzetet, amely kiváltja és meghatározza mind a kommunikátor, mind pedig az interpretátor viselkedését.

Az író fokozatosan avatja be az olvasót az irracionális szférába, ahol minden megtörténhet:

... a Kecske azt mondta:

— Mek-mek.

Nos, ha tudnék kecskéül, ezen nyomban mondanám is, mit jelentett ez a mek-mek. A bökkenő az, hogy nem tudok kecskéül. Így bárt jelenthette azt is, hogy „Hej, de jó ez a friss csenkesz”, de azt is, hogy: „Mindent csak ez a vacak réti csenkesz! Unom!”

Az állathangutánzó nem konkrét fogalomszó, de az író olyan jelentéstartalommal ruházza fel, hogy az adott szituációban információértékűvé válik. Megerősíti mindezt

azzal, hogy nem birtokos szerkezetet (a kecske nyelvén), hanem a rövidebb, határozóragos formát választja (kecskéül). Az olvasó asszociálhat arra, hogy beszélhetünk angolul, németül stb. és kecskéül is.

A Ló megjelenése teszi teljessé a bonyodalmat:

... megállt a tisztás szélén, s bangosan azt mondta:

— Nyibaba.

Az író megpróbálja megfejteni ennek is a jelentését, de csak esetleges jelentésvariációkig jut el. Az írói szerepcserével, azzal, hogy kiszól az olvasóhoz, fokozza a hatást.

A két állat reagálása az emberéhez hasonló: közös nyelv híján:

A Kecse fölkapta a fejét, egy darabig bámult a Lóra, mint borjú az újkapura. Aztán olyan nemtudomformán széttárta két első lábát, jelezvén, hogy ebből a nyibabából egy kukkot sem ért.

Az író a nemverbális viselkedéseket verbális szimbólumokon keresztül értelmezi, s ha eddig bizonytalan lett volna az olvasóban kialakult kép, akkor most teljessé válik. Itt olyan állatokról van szó, akik szeretnének információt cserélni, van kommunikátor, interpretátor, üzenet, kontextus és csatorna, de nincs közös kód, ami a megértés alapfeltétele lenne. Bármennyire is szeretnék szemtől-szembe egymásnak továbbítani az információt, nem jön létre a *közvetlen* kommunikáció, s így a közlésre szánt gondolat dekódolhatatlan.

Abszurd hatást ér el azzal, hogy az állandósult szószerkezetben is egy állat szerepel. Komikus hatást kelt a két állat reménytelen közeledése:

Nyibaba, nyibaba — magyarázta a Ló.

Mek-mek — próbálkozott a kecske. Jó lassan, tagoltan mondta, báhha így megérti a Ló.

Az antropomorfizált alakok párbeszédébe gúny vegyül. A hétköznapi szituációban nem egyszer tanúi lehetünk idegen nyelvet nem tudó honfitársaink próbálkozásának, pl. egy külföldi üzletben...

A Kecse búsan vakarja a fejét, a Ló meg gondolkodik. A közös kód megtalálásán munkálkodnak mindketten.

Lázár Ervin újabb abszurd helyzetet teremt azzal, hogy a Ló számára, a Kecse birkául próbálkozik, de a rokon fajok nyelve sem vezet eredményre. Azt a kódot sem birtokolják tökéletesen.

Már-már úgy tűnt, sohasem vergődnek zöld ágra.

A mese fordulópontjához érkezett. A jelenetnek tanúja volt az Úritök, akiről eddig azt gondoltuk, hogy csak nonverbális eszközök használatára képes. A mese öntörvényének megfelelően azonban képes úritökül kiáltozni, s jóhiszeműen a nyulat hívja segítségül. A sors fintora, hogy nemcsak az író, nemcsak az olvasó, de az Úritök sem tudja, hogy mit akar a két állat egymástól.

Az emberek több mint 3000 nyelvet beszélnek, természetes, hogy szükségük van tolmácsra. A mese logikája alapján miért különböznének az állatok? A gordiuszi csomó megoldója ... *a legműveltebb állatok egyike*. Miért pont ő?

Mert a nyúl a népmesékben, de a műmesékben is kiténik talpraesettséggel, furfangosságával. (Pl.: Zelk Zoltán: Mese a legokosabb nyúlról, Az okos nyúl, A három nyúl... stb.)

Másrészt Lázár Ervin kedveli a nyulat: ... rendes kis állat volt, legalább elpirult, ha hazudott.

Külső megjelenésével, viselkedési normájával már előre utal az író belső tulajdonságaira:

... *méltóságteljes léptékekkel közelebb jött.*

Legszívesebben futott volna, de hát ilyen nagy tudású állathoz ugye nem illik az ugrifüles futkározás.

Ebbe a mondatba kicsit belepirult...

Így nemcsak észjárását, de viselkedését tekintve is már inkább ember, mint állat.

Ő a legkisebb termetű a jelenlévő állatok között, de tudása tekintélyt parancsoló.

— *Na, csak mondjátok — mondta —, szerencsére én minden nyelven beszélek.*

Valóban, hiszen még az emberek nyelvét is ismeri.

Tolmácsolása sajátos: kecskéül és lóul úgy fordít, ahogyan azt a két állat elvárja tőle. Mindkét állatnak az általa ismert hangutánzó szót ejti ki.

— *Nyibaba — mondta a Ló.*

— *Mik-mek? Mik-mek? — kérdezte izgatottan a Nyulat a Kecske.*

— *Azt mondja, hogy mek-mek — tolmácsolta a Nyúl.*

A Nyúl teljes értékű mondatokat használ, jellemző rá a függő beszéd. Itt már megvalósulna a kommunikáció, csak sem a Nyúl nem tudja, mit fordít, sem az olvasó.

Az író más meséjében is előfordul hasonló szituáció. Dömdödöm mélyreszántó gondolatai, legszebb versei egyetlen szó variálásával — a dömdödömmel születnek. Így mindenki azt ért rajta, amit akar.

A leleményes nyúl egyetlen mozdulattal sem árulja el, hogy fogalma sincs arról, mit akar a két állat egymástól. Ő a címzést helyesen végzi el, mindkét állat felé irányuló közlése az illető állat nyelvén hangzik el, s ez teremti meg a látszólagos és a valós helyzetbeli összhangot. Mindezek ellenére csak a téma marad homályos. Ez adódhat a mese jellegéből, de lehet az író részéről tudatos.

A két állat, a Kecske és a Ló között közvetett módon — tolmács segítségével jött létre a kommunikáció. Barátságos ölelkedésük azt mutatja, hogy megértették egymást — mindketten az Úritökre pályáztak, s egyhangú reggelijüket a tökkel tették változatosabbá.

A mese csattanóval zárul: a Ló és a Kecske megeszi az Úritököt. *Vajon jól fordítottam? — tűnődött a nyúl és a bomlokát ráncolta.* Szinte a töprengő ember magatartását villantja fel az író, s ezzel a befejezéssel a mese továbbgondolására készíti az olvasót.

A mese címe és befejezése teljes konvergenciát mutat, s bővül egy írásjellel. (?)

A mű lehetőséget teremt a későbbi abszurd humornak a megértéséhez, mivel annak az alapja inkognuancia, valamilyen összeférhetetlenség. *A komikum ebben az esetben egy bizonyos helyzet elemei közötti ellentétes érzékelésből fakad.*² A helyzet racionális természetű, ebben az esetben logikai jellegű az inkognuancia (a között, aminek logikusan meg kellene történnie, és a között, ami valóban bekövetkezik).

JEGYZET

1. J. L. Lotmann: Szöveg — modell — típus. Gondolat. Budapest, 1973. 29. oldal.

2. Nicolae Balota: Abszurd irodalom. Gondolat. Budapest, 1979. 41. oldal.

DR. H. TÓTH ISTVÁN

Kecskemét

Az olvasásfejlesztő irodalomtanításról

Az olvasásfejlesztő irodalomtanítást nevelésnek tartjuk, mégpedig a szövegmű értésére nevelésnek, középpontban az olvasással. A vele összefüggő készség- és képességfejlesztő munkát a következő kulcsfogalmaknak a kibontásával, értelmezésével végezzük: